

Φ. Σκούρας, Α. Χατζηδήμος, Α. Καλούτσης, Γ. Παπαδημητρίου, *Η ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους. Νευρώσεις και ψυχονευρώσεις*. Εκδ. Καραβία, Αθήνα, 1947. Επανέκδοση: Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1991, με εισαγωγή του Θ. Τζαβάρα

Πριν μιλήσουμε για το ίδιο το βιβλίο, είναι χρήσιμο να μιλήσουμε για το κοινωνικό και ιδεολογικό κλίμα που οδήγησε στη συγγραφή και την έκδοσή του.

Οι τέσσερις συγγραφείς Φώτης Σκούρας (1903-1953), Αθανάσιος Χατζηδήμος (1902-1967), Ανδρέας Καλούτσης (1910-1986), Γεώργιος Παπαδημητρίου (1912-1985) είχαν ιδεολογική ή και οργανωτική σχέση με την ΕΑΜική αντίσταση και ένας, τουλάχιστον, από αυτούς και με το Κομμουνιστικό Κόμμα.

Η συγγραφή του έργου τελείωσε προς το τέλος του 1946 και κυκλοφόρησε το 1947, όπως φαίνεται από την εντυπωσιακά ενημερωμένη διεθνή βιβλιογραφία, δηλαδή την περίοδο που η Ελλάδα γλιστράει προς τον Εμφύλιο Πόλεμο. Αυτό ερμηνεύει και την πλήρη αποσιώπηση του έργου για δεκαετίες, καθώς η μελέτη της περιόδου της κατοχής έγινε ανεπιθύμητη από τους νικητές του Εμφυλίου Πολέμου. Η πρόσφατη

κλοπή από την Εθνική Πινακοθήκη του πίνακα του Πικάσο και δύο ακόμα έργων έφερε στην επιφάνεια το κλίμα της εποχής εκείνης, όταν η δωρεά πενήντα περίπου έργων καλλιτεχνών από τη Γαλλία, ως δείγμα τιμής κυρίως στην “ΕΑΜική Αντίσταση”, έγινε δεκτή με μεγάλη επιφύλαξη μόλις το 1949, από το ελληνικό κράτος, αφαιρώντας πρώτα τον επιθετικό προσδιορισμό της αντίστασης.

Το βιβλίο αυτό εντάσσεται σε ένα κίνημα ιδεών που ξεκινάει από τη δεκαετία του 1930, με στόχο τη δημιουργία όχι μόνο αυθεντικής επιστημονικής σκέψης, αλλά και μιας σύγχρονης παραγωγικής δομής στη χώρα, ενώ ένα μεγάλο μέρος αυτών των διανοουμένων ζητούσαν την κοινωνική δικαιοσύνη ή και τη χάραξη ενός δρόμου προς τον κομμουνισμό. Πιο συγκεκριμένα μας συνδέει με το έργο των ΟΜΣΑ (Ομάδες Μελέτης Σχεδιοποιημένης Ανοικοδόμησης) λίγο πριν την απελευθέρωση και αμέσως μετά της ΕΠΑΝ (ομάδα Επι-

στήμη-Ανοικοδόμηση) και του περιοδικού «Ανταίος», που κυκλοφόρησε στις 20/5/1945, από τον Δ. Μπάτση¹. Συνδέεται δηλαδή με ένα σημαντικό κομμάτι των αριστερών και κομμουνιστών διανοουμένων, που έθεσαν ως κύρια καθήκοντα, στρατηγικής σημασίας για την οικοδόμηση μιας διαφορετικής Ελλάδας, τα εξής:

– την επιστημονική θεμελίωση των θέσεων του κομμουνιστικού κόμματος και των κομμάτων της αριστεράς, σε ό,τι αφορούσε την οικονομία, τη βιομηχανία, τη γεωργία και την ίδια τη δομή της κοινωνίας,

– την ανάπτυξη της μαρξιστικής σκέψης στην Ελλάδα, σε άμεση σχέση με τα προηγούμενα,

– την προώθηση της μόρφωσης γενικότερα, ως βασικού εργαλείου αλλαγής της σχέσης των ανθρώπων με το κοινωνικό γίγνεσθαι.

Η τύχη του βιβλίου εκφράζει λοιπόν την τύχη όλου αυτού του κινήματος ιδεών.

Θα μπορούσαμε επίσης να προσθέσουμε ένα περισσότερο «ψυχολογικό» σχόλιο, σε ό,τι αφορά την υπερβολικά μακρά αποσιώπηση του βιβλίου, ότι δηλαδή η ενασχόληση με παγιωμένα τραυματικά γεγονότα και απώλειες, ατομικά ή συλλογικά, γίνεται συχνά απωθητική όσο η διαδικασία επούλωσης δεν έχει προχωρήσει αρκετά.

Οι συγγραφείς τονίζουν στον πρόλογο: «...*Η κατοχική περίοδος θα 'ναι για πολύ καιρό ακόμα αντικείμενο για πολύπλευρη έμπνευση και μελέτη. Ο αντίκτυπός της σε όλους τους τομείς υπάρχει και σήμερα και τα περισσότερα προβλήματα που δημιούργησε, παραμένουν άλυτα. Έτσι μια μελέτη σχετικά με μερικά από αυτά, και ιδιαίτερα μια μελέτη με επιστημονικό χαρακτήρα πάνω στις ψυχικές καταστάσεις και την ψυχοπαθολογία της Κατοχής, διατηρεί πάντα την επικαιρότητά της. Μπορούμε με την ευκαιρία αυτή να εκφράσουμε εδώ τη λύπη μας, ότι δεν έχουμε γύρω από τα ψυχολογικά κυρίως ζητήματα συστηματικές έρευνες. Τα ψυχοπαθολογικά φαινόμενα που ιδιαίτερα μας ενδιαφέρουν είναι πολλά. Νομίζουμε όμως πως ανάμεσα σ' αυτά ξεχωρίζουν δύο σειρές βασικές, θεμελιώδεις, που πηγάζουν από τη δράση των δύο πρωταγωνιστών της Κατοχής: της πείνας και της τρομοκρατίας... Για να προχωρήσουμε σ' αυτή στάθηκε αναγκαίο να ερευνήσουμε εκτενέστερα ορισμένες έννοιες και καταστάσεις. Έτσι μελετήθηκε πλατιά το άγχος, ο φόβος, η ψυχοπαθολογία της πείνας κ.λπ. Νομίζουμε ότι στη γνώση του βαθύτερου μηχανισμού, ιδιαίτερα του άγχους, όσο και στη διερεύνηση της ψυχοπαθολογίας της πείνας η εργασία μας τούτη αποτελεί πραγματικά μια συμβολή».*

1. Διαθέτουμε την επανέκδοση του περιοδικού Ανταίος: Τόμος Α' 91945-1947) και τόμος Β' (1948-1951). Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 2000. Στην εισαγωγή της Ε. Παππά διαβάζουμε ότι ο Ανταίος τουφεκίστηκε, μαζί με τον εκδότη του Δ.Μπάτση, στις 30 Μαρτίου 1952.

Η επιστημονική θεμελίωση των ευρημάτων της έρευνας βασίζεται όχι μόνο στα ευρήματα ανάλογων μελετών από το εξωτερικό, αλλά και στα πιο σύγχρονα δεδομένα, για την εποχή εκείνη, από την έρευνα της ανατομίας και της φυσιολογίας του εγκεφάλου. Τα ερωταλεία της έρευνας των συγγραφέων, όλων νευρολόγων-ψυχιάτρων, τα «*θεμέλια της εργασίας*», ήταν τα εξής: Τα προσωπικά βιώματα των συγγραφέων. Διάφορα χρονικά της κατοχής. Επίσημες εκθέσεις. Ιστορικά και λογοτεχνικά έργα. Προφορικές μαρτυρίες και απαντήσεις. Το γραπτό ερωτηματολόγιο που συνέταξαν οι συγγραφείς: έλαβαν 876 ανώνυμες γραπτές απαντήσεις. Δημοσιεύτηκε επίσης το ερωτηματολόγιο σε εφημερίδες και έγινε μια προσπάθεια συλλογής απαντήσεων ανά την Ελλάδα στις 3-6 Αυγούστου 1946. Με αυτό τον τρόπο συγκεντρώθηκαν άλλες 520 απαντήσεις. Τέλος, δόθηκε από φίλους καθηγητές ως έκθεση σε μια τάξη σχολείου, σε ένα εκδρομικό σωματείο και σε ομίλους νέων και συγκεντρώθηκαν άλλες 261 απαντήσεις. Σύνολο 1.657 απαντήσεις.

Οι ερωτήσεις ήταν οι εξής: 1. Επάγγελμα πριν και κατά την κατοχή 2. Φύλο και ηλικία 3. Διαμονή 4. Ποια τα κυριότερα συναισθήματα τον καιρό της κατοχής 5. Ποιο γεγονός σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση 6. Τι πάθατε ο ίδιος προσωπικά 7. Ερώτηση (που παραλείφθηκε στην έρευνα στα σχολεία) για τη σεξουαλική διάθεση στην κατοχή και αν ερωτευθήκατε. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι οι απαντήσεις ήταν από

λακωνικές ως επιμελημένες ή και επικές. Πιστεύω, μαζί με τον επιμελητή της επανέκδοσης Θ. Τζαβάρα, ότι ελάχιστες μελέτες στην Ελλάδα διαθέτουν, ως σήμερα, τέτοια ευρύτητα επιστημονικής τεκμηρίωσης.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη: Το πρώτο αφιερωμένο στη μελέτη του άγχους και του φόβου, όπου περιγράφονται οι μηχανισμοί τρομοκρατίας του πληθυσμού και οι κυριότερες κλινικές εκφράσεις της «*ψυχοπαθολογίας της κατοχής*», στο κεφάλαιο 12, όπου περιγράφεται όλο το φάσμα των αντιδράσεων, από την έκπληξη και την οργή, ως την παθητικότητα και την ενεργητική αντίσταση. Σε περιόδους απειλούμενης απώλειας της εθνικής κυριαρχίας, όπως η σημερινή, τα όσα περιγράφονται σε αυτό το κεφάλαιο αποκτούν μια γεύση επικαιρότητας. Αναφέρουν οι συγγραφείς, ότι όσοι μετείχαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στην αντίσταση, δηλαδή δεν υπέστησαν παθητικά τα όσα έγιναν, είχαν σαφώς λιγότερες ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις.

Το δεύτερο μέρος αφιερωμένο στην πείνα μελετά επιδημιολογικά, φυσιολογικά και ψυχοπαθολογικά την πορεία οπισθοδρόμησης του ανθρώπου που προκαλεί η πείνα και όπου η διέγερση και στη συνέχεια η αποδιοργάνωση περιοχών του εγκεφάλου χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά. «*Ο πολιτισμός, το αποτέλεσμα αυτό της μακρόχρονης προσπάθειας του ανθρώπου, καταρρέει τότε, για να φανερωθεί με όλη τη βιαιότητα, που του δίνει η εξακολουθητική απόθεση, ελευθερωμένος, ο πρωτόγο-*

νος πυρήνας του εγώ, που κοιμάται μέσα στα βάθη κάθε ανθρώπινης ψυχής. Πρωτόγονος πυρήνας, που όταν ξαναζεί ανάμεσά μας φαντάζει με την ανάδρομη κίνησή του σαν κάτι το απροσάρμοστο, το ακατανόητο και το ξένο, όμοια με την ψυχική αρρώστια που φέρνει η οπισθοδρόμηση».

Νεότερες έρευνες, βασισμένες σε ανάλογα βιώματα άλλων λαών, έχουν φέρει την έννοια της αντοχής (resilence) ως διαδικασίας άμυνας, επιβίωσης και αναδιοργάνωσης σε συνθήκες που απει-

λούν βάνανυσα την επιβίωση και την ψυχική ισορροπία των ανθρώπων². Διαθέτουμε επίσης, στην ελληνική βιβλιογραφία, μια μελέτη για τις μακροχρόνιες συνέπειες των ψυχοτραυματισμών της εποχής του εμφυλίου, σε μια ομάδα παιδιών³.

Κλείνοντας θέλω να τονίσω ότι η μελέτη αυτού του βιβλίου, χάρη στην ευρύτητα και τη μεθοδολογική του επάρκεια, εξακολουθεί να εμπλουτίζει τη σκέψη μας ως σήμερα.

Δημ. Ν. Πλουμπίδης

Κ. Λαπαβίτσας, Α. Καλτενμπρούνερ, Ντ. Λίντο, Τζ. Μιντγουέι, Τζ. Μίσελ, Χ. Π. Παϊνσέιρα, Ε. Πίρες, Τζ. Πάουελ, Α. Στένφορς, Ν. Τέλες, Λ. Βατικιώτης, Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης, Α. Α. Λιβάνη, 2012, 184 σελίδες

Τον τελευταίο καιρό έχουμε έναν κατακλυσμό αναλύσεων για την κρίση της ευρωζώνης και την ανεξέλεγκτη πορεία της παγκόσμιας οικονομίας. Ο δημόσιος λόγος σήμερα γι' αυτά τα ζητήματα βιώνει μια δική του κρίση υπερπαραγωγής και προσπαθώντας να τον φιλτράρει, αναρωτιέσαι τι να πρωτοδιαβάσεις, και ποια η συμβολή

όλου αυτού του υλικού στον ουσιαστικό εμπλουτισμό των επίκαιρων προβληματισμών.

Η τελευταία μελέτη του Research on Money and Finance (RMF), ερευνητικού κέντρου στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, με τίτλο *Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης* κυκλοφορεί στα ελληνικά από τις εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη.

2. B. Cybulnic. *Η αυτοβιογραφία ενός σκιάχτρου*. Κέλευθος, Αθήνα, 2010.

3. Μ. Νταλιάνη-Καραμπατζάκη. *Παιδιά στη δίνη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, σημερινοί ενήλικες. Διαχρονική μελέτη για τα παιδιά που έμειναν στη φυλακή με τις κρατούμενες μητέρες τους*. Επιμέλεια: Ι. Τσιάντης, Δ. Πλουμπίδης. Μουσείο Μπενάκη, Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου, Εκδ. Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 2009.